

СПОРТИВНА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ПОЛІТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ: КОНОТАТИВНИЙ АСПЕКТ

© Христина Дацишин, 2002

У статті зосереджено увагу на конотативному аспекті функціонування спортивних термінів у політичному дискурсі, їх метафоричному використанні на позначення реалій політичного життя.

The article concentrates attention on connotative aspect of functioning of sport terms in political discourse, metaphorical using of them for nomination of political realities.

Динаміка суспільних змін породжує динаміку змін вербальних, у цій ситуації семантична деривація стає важливим джерелом мовних інновацій у різних сферах життєдіяльності [1, с.139]. Найбільш поширеним способом семантичної деривації, універсальним для різних стилів мовлення, різних видів дискурсу є метафорична транспозиція номінацій з однієї сфери знань в іншу, це спричиняє руйнацію усталених логічних зв'язків, натомість вибудовується система нових концептів, відбувається нова категоризація дійсності [2, с.5].

У політичному контексті спостерігаємо процес перехрещення назв політичних реалій із номінаціями з різних сфер, а також виявляємо детермінологізовані терміни різних галузей науки, що дає підстави виділити, зокрема, такі метафоричні моделі, як «армія-політика», «спорт-політика», «сільське господарство-політика» та інші. У сучасному політичному дискурсі найчастіше вживають модель «спорт-політика»; це так звана спортивна метафора. Тенденція до інтерпретації політичних реалій крізь призму спорту особливо важлива для засвоєння спортивної термінології всіма носіями мови, бо ця терміносистема є «відносно новою, і саме зараз утверджується як загальноукраїнське мовне явище» [3, с.351]. Оболонкою метафоричної транспозиції в такій моделі є назви видів спорту, їх елементів, назви спортсменів, що займаються тим чи іншим видом спорту, назви спортивних знарядь, спортивних споруд і їх частин. Використання спортивної термінології у політичному контексті вносить у сферу політики такі конотативні семи значення, як «чесність спортивного змагання», «неупереджена оцінка учасників», «перемога найсильнішого».

Найпомітнішу групу метафоричних номінацій в аналізованих текстах політичного дискурсу становлять вислови з транспонованими термінами, пов'язаними з різними видами змагань з бігу. Біг – це темп, раціональний розподіл сил впродовж усєї дистанції, тут передбачено конкретну відстань, яку слід подолати, одночасний момент початку змагання, рівні умови для всіх учасників, це насамперед змагання на техніку бігу, фізичну силу, спритність та витривалість. Такий вид змагань прогнозує розрахунок на підтримку вболівальників, це видовищний вид спорту.

Спортивний термін у політичному контексті може мати як одне, так і кілька значень. Так, слово «забіг» може означати «змагання за посаду прем'єра»: *На фінішну пряму попереднього прем'єрського забігу вийшли дві кандидатури: Анатолія Кінаха та Сергія Тигітка*. (ВЗ. – 2001. – 1 черв.), і «поїздки лідерів партій і блоків регіонами»: *Всі лідери партій і блоків кинулися у всеукраїнський забіг регіонами* (Е. – 2002. – 14-21 берез.); Слово «перегони» переважно вживають у значенні «вибори»: *Новий виборчий закон з*

пропорційною системою виборів робить політичні партії повноцінними учасниками політичних **перегонів** (ВЗ. – 2001. – 13 лют.); Під вмілим керівництвом Олександра Ткаченка майже сімдесят відсотків робочого часу витрачено на президентські **перегони** (П. – 2002. – 7-13 берез.); У виборчих **перегонах** братиме участь тридцять п'ять блоків і партій. (Д. – 2002. – 5 лют). В окремих текстах метафора зі словом-оболонкою «перегони» може означати «конкуренцію за вплив на політичний процес»: *Відбуваються своєрідні **перегони** - хто перший доможеться мирної передачі влади.* (УМ. – 2001. – 27 берез.). У значенні «вибори» вживають також спортивний термін «марафон»: *Як підставити будь-яку партію на старті виборчого **марафону*** (СП. – 1997. – 17 лип.); *Лише найбільш маститі учасники виборчого **марафону** збагнули технологічну істину: «вибори починаються на наступний день після їх офіційного завершення»* (ВЗ. – 2001. – 13 лют.); *На думку експрем'єра, громадські та політичні ініціативи щодо утворення демократичної коаліції під назвою «Наша Україна» перебувають на стадії завершення, і **марафон** блоку «пройдено політично правильно»* (УМ. – 2000. – 29 груд.).

Метафори «виборчі перегони», «виборчий марафон» є ключовими, вони зумовлюють перенесення у політичний контекст інших назв, що стосуються цих видів спорту. Універсальним є термін «старт», який означає момент початку спортивних змагань з бігу, плавання тощо. Метафорична номінація, на відміну від буквальної «початок», має експресивне забарвлення, вона містить конотативні семи прискорення, швидкості від першого моменту руху: *Економічний **старт** року не можна вважати вдалим* (УК. – 1997. – 18 лют.); *Чому після такого вдалого **старту** демократичні сили опинилися мало не на узбіччі політичного життя?* (Е. – 2000. – 30 лист-7 груд); *Центральна виборча комісія має оголосити **старт** кампанії* (П. – 2001. – 4-10 жовт.); ***Старт** виборам у місцеві ради дає не закон, а постанова Верховної Ради, у якій обумовлюється точна дата проведення заходу* (ДТ. – 2001. – 11 серп.); ***Старт** передвиборного марафону, який обіцяє круті повороти... і падіння* (ВЗ. – 2002. – 15 лют.). В аналізованих текстах виявляємо також метафори з оболонками, похідними від іменника «старт» - дієсловом «стартувати» та словосполученням «стартові позиції»: *Особливо це помітно зараз, коли вже **стартувала** парламентська передвиборна кампанія* (УК. – 1997. – 18 лют.); *Тепер, коли **стартувала** виборча кампанія, з'явилися різноманітні соціологічні рейтинги, в яких окремі політичні сили стоять занадто високо, а інші - занадто низько.* (ВЗ. – 2001. – 22 верес.) *Маючи приблизно схожі **стартові позиції**, Естонія виявила рішучість у проведенні економічних реформ* (УК. – 1997. – 2 верес.). Ситуація спортивних змагань передбачає також можливість фальстарту: *Передвиборна кампанія не любить **фальстарту*** (ВЗ. – 2000. – 7 лист); або ж, навпаки, затримки учасника чи його програшу у момент початку змагань: *В економічному плані Львівщина **програла на старті**.* (П. – 2002. – 2-3 берез.). Інтерпретація політичних реалій у термінах змагань з бігу передбачає подальше моделювання поведінки учасників політичного процесу, які у цьому контексті стають «учасниками перегонів», «марафонцями»: *Новий виборчий закон з пропорційною системою виборів робить політичні партії повноцінними учасниками політичних **перегонів*** (ВЗ. – 2001. – 13 лют.); *Оці три учасники виборчих **перегонів** (Л.Кучма, П.Симоненко, Н.Вітренко) і розділять призові місця* (ПіК. – 1999. – 29 жовт. – 4 лист.); *Ті десять «**марафонців**», котрі вийшли на старт поряд із головними кандидатами, просто виконуватимуть роль «масовки» й усі разом зберуть максимум 5-6 % голосів* (ПіК. – 1999. – 10-16 груд.). У цьому контексті органічними є й інші вислови, пов'язані з цими видами змагань: ***Марафон** «Крісло Президента» набирає темп* (ПіК. – 1999. – 5-18 серп.); *На **фінішну** пряму обидва претенденти на президентське крісло вийшли «наступаючи один одному на п'яти»* (П. – 2000. – 4 лист.); «Райдуга»

[політичний блок] *фінішувала ще до старту* (П. – 2002. – 22 лют.); *Більше не стоятиме загроза того, що претендентів у кандидати в депутати можна буде зняти з дистанції адміністративним рішенням виборчих комісій* (ВЗ. – 2001. – 20 жовт.).

Окремо варто виділити метафори, що стосуються бігу з бар'єрами або ж кінного спорту; слово «бар'єр» може також означати будь-яку перешкоду для вільного проходу [4, с.74]. У політичному дискурсі слово «бар'єр» вживається метафорично на позначення певного відсотка голосів виборців, який політичній партії чи блоку слід набрати для того щоб пройти в парламент. Переважно це слово є компонентом метафори-словосполучення «подолати бар'єр» чи «взяти бар'єр»: *Більшість соціологічних досліджень не пророкує створенню партією «НРУ за єдність» блоку «Народний рух України» успішного подолання 4-відсоткового бар'єру* (П. – 2002. – 17–23 січ); *шістка лідерів, які взяли чотирьохвідсотковий бар'єр* (УМ. – 2002. – 4 квіт.).

Іншою ключовою метафорою, що характеризується високою частотністю вживання у політичному дискурсі, є метафорична модель «політика - шахівниця», «політика - гра в шахи» або «політика - шахова партія»: *Система ходів на політичній шахівниці так чи інакше пов'язана з майбутніми парламентськими чи президентськими виборами* (ВЗ. – 2000. – 21 лист.); *Ходи глави держави на політичній шахівниці не піддаються прогнозуванню* (ВЗ. – 2000. – 18 лист.); *У середовищі пропрезидентських сил учора сталася подія, яка певним чином може вплинути на подальший хід політичної «шахової» партії: представники фракції народних демократів та групи «Трудова Україна» підписали угоду про співробітництво* (УМ. – 2001. – 4 квіт.). У такому ключі політика – це не змагання сили та спритності, а чесна конкуренція розуму, яка протиставляється нечесним, «брудним» методам політичної боротьби: *Її [парламентської більшості] мішень на прізвище Ющенко визнає, що грає в шахи, в той час, коли проти нього грають у «чапаса»*. (УМ. – 2001. – 24 квіт.). Рівночасно така модель пропонує сприймати політиків як фігури в руках прихованих політичних гравців, тобто тих політичних сил, які мають реальні важелі впливу на хід політичних подій. Зокрема, В.Ющенко у різних публікаціях метафорично називають *пiшаком у великій шаховій грі* (П. – 2001. – 6–12 верес.), *королем становища*. (ВЗ. – 2001. – 1 черв.), І.Плюща – *ферзем на політичній шахівниці* (ВЗ. – 2001. – 1 черв.); *мера міста республіканського підпорядкування вважають потенційним політичним пiшаком, який хотів уже бачити себе ферзем* (П. – 2002. – 14–20 лют.); *голови профспілок України О.Стоянові відводять роль «королеви»* (ВЗ. – 2002. – 15 лют.). Гра в шахи передбачає складну побудову заздалегідь продуманої системи ходів, назви яких активно функціонують у політичному контексті: *Майбутні передвиборні ходи, швидше за все, будуть будуватися за принципом «хто кого перепiрить»* (П. – 2002. – 1 лют.); *Щоби новина запам'яталася, «рокiровка» лiдерiв вiдбувалася в кiлька етапiв: спочатку iнформагенства повiдомили, що Горбулiн очолив «Демсоюз», потiм представники цiєї партiї спростували цю iнформацiю, i лише цього тижня все вiдбулося по-новому i насправдi* (П. – 2001. – 1–7 лист.); *Своєрiднiсть маневру Плюща полягає у тому, що вiн намагається залучити частину шахових фiгур з iншої половини шахівниці, де звично вишикувалися політичні супротивники Віктора Ющенко* (ВЗ. – 2001. – 1 черв.); *Прем'єр-міністр Павло Лазаренко зробив «хід конем», подавши парламенту від імені уряду проект закону, що позбавляє пiльг усi СП* (Д. – 1997. – 7 черв.); *За таких умов вони [соціал-демократи] можуть зробити «хід конем»*. Зокрема, *В.Медведчук, наприклад, виявить бажання поступитися президентським кріслом В.Ющенку... а сам боротиметься за посаду Прем'єра, який за умов перерозподілу повноважень матиме більше важелів впливу, аніж Президент*. (УМ. – 2001. – 20 берез.). Термін «хід конем» у політичному контексті набув ознак фразеологічного словосполучення, здатного до трансформації, як це спостерігаємо у

назві публікації *хід потебеньком* (П. – 2002. –11–16 січ.). Результатом ходів на політичній шахівниці може бути «шах»: *Черговий теракт палестинця-камікадзе в єврейському поселенні Карней-Шомрон на Західному березі знову спровокував акцію відплати ізраїльської армії. Так події можуть розвиватися без кінця, поставивши обидва народи в стан вічного шаху* (П. – 2002. –19–20 лют.). Правильно розраховані ходи можуть змусити суперника грати в цейтноті чи в захисті: *Затримки в підготовці законопроектів привели парламент до цейтноту* (Д. – 1997. – 5 лют.), *«морозівський захист»* (ВЗ. – 2000. – 8 груд.).

Якщо у моделі «політика-шахівниця» на перший план виходили особи, політичні фігури, то метафори з оболонками, що стосуються футболу чи інших командних видів спорту, передбачають визначальну роль політичних угруповань; такі вислови мають яскраве експресивне забарвлення, пов'язане з емоційним сприйняттям командних видів спорту глядачами-уболівальниками. У цій групі немає чіткої ієрархічної структури. Метафори з оболонкою «команда» мають такі конотативні семи, як «взаємодопомога», «спільна праця для досягнення мети», вони можуть передбачати залучення до «клубів підтримки» широкого загалу «уболівальників»; існування певної політичної сили як команди є позитивною протиположністю іншій, що не демонструє згуртованих, однотайних дій. *Єдина професійна команда, здатна вивести країну з кризи - це команда Віктора Ющенка* (П. – 2002. – 14–20 берез.); *На думку В.Пинзеника, сьогодні в уряді немає єдиної команди* (ВЗ. – 1997. – 27 серп.); *Л.Кучма наголосив на заінтегрованості економічного блоку, в якому єдиної команди нема, кожен працює за своєю паралельною лінією, і ніде вони не перетинаються* (Д. – 1997. – 5 лют.). Заангажовані у підтримці політичної сили особи стають «гравцями команди»: *Сергій Тигінко, вписавшись у нову команду, виявився вправним політичним гравцем* (ВЗ. – 1997. – 12 серп.); *Хоча «Відродження регіонів» нараховує 31 депутата, саме ця фракція є одним з основних гравців у формуванні парламентської більшості. (ПіК.–1999. – 10–16 груд.); В його [В.Ющенка] команді відбулася заміна ключового «енергетичного гравця»: кабінет Юлії Тимошенко зайняв екс-директор металургійного комбінату «Криворіжсталь»... Дубина* (ВЗ. – 2001. – 2 лют.).

Найпопулярнішим командним видом спорту в нашій країні є футбол, тому не дивно, що метафоричне наповнення політичних концептів за лінією «командні види спорту - політика» відбувається саме через транспозицію футбольних термінів. Ключовим тут є порівняння політика і футболіста: *Як добрий футболіст може реалізувати себе лише під час гри в складі надійної і тактично зіграної команди, так і талановитий політик потребує певного соціального простору і часу для реалізації своїх можливостей.* (ВЗ. – 2002. – 15 лют.). Відповідно політик може виконувати роль «півзахисника»: *У політиці... представник Президента є півзахисником* (ВЗ. – 2001. – 2 лют.); він може «з'явитися на полі»: *На полі з'явиться Наталія Вітренко, якій, не виключено, допоможуть підібрати потрібну кількість автографів «народної підтримки»* (ПіК.– 1999. – 20–26 трав.); а може перебувати «на лаві запасних»: *Ми не цілком поділяємо думки, що призначення Юрія Єханурова заступником глави АПУ є кроком символічним, який говорить про те, що на «лаві запасних» у Президента не такий уже й великий вибір.* (ВЗ. – 2001. – 22 черв.); *Нещодавно отримав погони голови партії, то чому б не «засвітитися, не показати народові, що Тигінко був, є і буде. Рано, мовляв, ще на лаву запасних..* (ВЗ. – 2000. – 8 груд.). Перебування на «лаві запасних» сприймають як перспективу зайняти високу посаду, в іншому контексті, навпаки, – як втрату впливу на політичний процес.

Під час гри у футбол можлива дискваліфікація гравця, що грубо порушив правила; метафора прогнозує такий розвиток подій і в політиці: *До речі, Ратушному, як і Чародєєву, теж показали «червону картку», заборонивши протягом п'яти днів навідуватися до*

парламенту (ВЗ. – 2001. – 25 квіт.). Невдале політичне рішення може виявитися небажаним для самого суб'єкта політичної дії, що рівнозначне «голові у власні ворота»: *Президентський гол у власні ворота: «Варфоломійвський» ранок на Хрещатику – знесення наметового містечка учасників акції «Україна без Кучми».* (ВЗ. – 2001. – 13 бер.); безсумнівна перевага політичної сили спричиняє приреченість іншої політичної сили на поразку і перетворюється на «гру в одні ворота»: *Розвиток українсько-російських відносин нагадуватиме гру в одні ворота* (УМ. – 2001. – 18 трав.).

Одиничними є випадки перенесення у політичний контекст номінацій із інших видів спорту. Зокрема, впливового політика називають «важковаговиком»: *Іван Плюц у стилі політичного монополіста-важковаговика заявив, що нікому не дасть «маніпулювати Ющенком».* (ВЗ. – 2001. – 6 черв.); *Недарма ж таки перший президент Росії Борис Єльцин назвав колись Віктора Черномірдіна «політичним важковаговиком»* (Д. – 2001. – 22 черв.). Суперечності між виконавчою та законодавчою владами суб'єкти політичного дискурсу сприймають як «перетягування линви»; український термін «линва» та кальковане з російської слово «канат» вживаються як синоніми в межах одного тексту: *Канат майже перетягнуто. Надто очевидним є те, що Віктор Ющенко і Юлія Тимошенко залишилися самотніми зі свого краю линви і от-от випустять її з рук* (ВЗ. – 2000. – 10 лист). Політичні партії нагадують авторам текетів трамплін, а спроба об'єднати в межах одного блоку ліві і праві політичні сили – шпагат: *Політичні партії можуть вибудовуватися як трамплін для кар'єри певних політичних лідерів.* (ВЗ. – 2002. – 15 лют.); *Схоже, що Тимошенко хоче розчепіритися в непосильному ліво-правому «шпагаті»* (ПіК. – 1999. – 17–23 груд.).

Усвідомлення того, що спортивна термінологія виходить за вузькі межі фахового вжитку, через метафоричну транспозицію стає елементом текстів політичного дискурсу, дає підстави вважати її важливим компонентом інформаційного наповнення концептів зі сфери політики. Розширення функціональних можливостей цієї терміносистеми не лише збагачує мову політики, увиразнює її, вносить додаткові семи значення, а й сприяє засвоєнню української спортивної термінології широким загалом, що є однією з умов підвищення мовної культури. Інтерпретація політичних реалій крізь призму спорту виявляє прагнення суб'єктів трактувати політику як чесне змагання, а не боротьбу «брудних» технологій; на основі такої метафоричної моделі в суспільній свідомості формується відповідне позитивне уявлення про цю сферу життєдіяльності.

Список скорочень:

ВЗ – Високий замок, газета (Львів)

Д – День, газета, (Київ)

ДТ – Дзеркало тижня, газета (Київ)

Е – Експрес, газета (Львів)

П – Поступ, газета (Львів)

ПіК – Політика і культура, журнал (Київ)

УК – Урядовий кур'єр, газета (Київ)

1. Сербенська О.А. Інновації в мові сучасних мас-медіа. // 125 років Наукового тов-ва ім. Шевченка: Зб. Наук. праць і матеріалів, присвячених ювілею Тов-ва.. – Львів, 2001. – С.138–157.
2. Баранов А.Н., Караулов Ю.Н. Очерк когнитивної теорії метафори // Баранов А.Н., Караулов Ю.Н. Русская политическая метафора (материалы к словарю). – АН СССР, ИРЯ. – М., 1991.
3. Кочур А., Назаренко Н. Про формування української спортивної терміносистеми. // Вісник Держ. Ун-ту "Львівська політехніка": Проблеми української термінології, №336. – Львів, 1998. – С.351–353.
4. Словник інішомовних слів / укл. С.М.Морозов, Л.М.Шкарапута, – К.: Наук. думка, 2000. – 680с. – (Словники України).